

Lyssna nu på Rolf!

av Olof Santesson

TITEL:

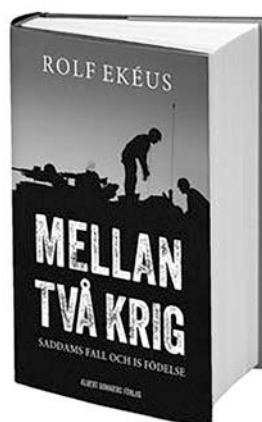
Mellan två krig. Saddams fall och IS födelse

FÖRFATTARE:

Rolf Ekéus

FÖRLAG:

Albert Bonniers Förlag, ScandBook, EU, 2018

OM GEORGE BUSH d y ändå hade tagit till sig rådet! Det var på en middagsbjudning i Washington den 30 januari 1998, och pappa Bush hade samlat sin klan kring den svenske ambassadören i ett samtal om Irak. ”Lyssna nu på vad Rolf säger om att FN avlägsnat alla förbjudna vapen”, manade han. Det var tacksamt för ledamoten Ekéus att använda detta anekdotiska inslag i en över 400 sidor tjock bok om sin sexåriga insats som internationell eldupphör-övervakare efter Kuwaitkriget. Läsaren ska förstå dels hur onödigt det var att vi fick ett nytt ödesmättat Irakkrig i och med att sonen Bush inte ville höra på; dels hur självklart författaren har brukat umgås med världens kända på förnamnsbasis.

Få svenska diplomater kan ha drömt om en roll liknande den som Rolf Ekéus fick våren 1991, omgående efter Kuwaitkriget. Visserligen hade han under många år fått ett rikt kontaktnät och etablerat sig som ledande namn vid nedrustningskonferensen i Genève. Men nu gavs han ett unikt uppdrag som han inte kunde vara beredd på. Ett enhälligt säkerhetsråd hade samlats kring honom som verkställande ordförande UNSCOM (United Nations Special Commission) med uppgift

att göra det nyss besegrade Irak fritt från massförstörelsevapen.

För första, och hittills enda, gången bestämde sig rådet i enighet för att självt leda genomförandet av ett av sina beslut. Hela FN-maskineriet hölls utanför, vilket generalsekreterare som Boutros-Ghali men även därefter Kofi Annan, kände som problem. Med sin härskara av tjänstemän bidrog de heller inte till att göra övervakarens roll lättare, som författaren har väntat nära ett kvartssekel att berätta om. Just denna del av utvecklingen av Irakfrågan har med åren onekligen bleknat.

I alla fall var det en märklig storpolitisk fas. Hur övervakningen skulle finansieras stipulerades inte, det fick Ekéus ordna på egen hand, mestadels med bidrag från medlemsländer m fl. Underställd endast säkerhetsrådet bestämde han sig för att utnyttja sin rörelsefrihet till att gå förbi all FN-kvotering av tjänstemän och istället helt satsa på vad han kunde få tag i av experter och vetenskapsmän på de kemiska och biologiska områdena och kärnvapenfrågorna, i praktiken mest amerikanare och briter. Atomenergiorganet IAEA, då lett av en annan av våra ledamöter, Hans Blix, medverkade med en egen grupp.

Uppbyggnaden av organisationen är väl så intressant att läsa om som de sex årens turer och intriger, ibland med hot mot övervakarna, men under författarens år till sist alltid lösta. Ingen vanlig diplomatinsats! Ekéus tycks från början ha bestämt sig för att i fältarbetet på bredden specialrekrytera folk utifrån, inspektion för inspektion. Den fast anställda personalen uppgick endast till hundra personer, vartill kom personal för betjäning av amerikanska spaningsplan U 2, egen helikopterstyrka och transportflygplan. Vid en jämförelse använde CIA efteråt 1 700 personer för att konstatera att UNSCOM hade gjort jobbet.

Säkerhetsrådets tanke var att Iraks alla massförstörelsevapen, förberedelser och planer på sådana, skulle elimineras så att sanktioner mot landet skulle hävas och landet kunde återuppbygga sin ekonomi kring de potentiellt rika oljeförekomsterna. Man, inklusive Ekéus, trodde att det kunde gå på några år.

Men UNSCOM skulle komma att möta stora svårigheter. Vad säkerhetsrådet krävde var ju ovanligt för att gälla ett i princip självständigt land; något som förklarar, men förstås inte ursäktar, hur ledningen kring Saddam Hussein om och omigen försökte hindra eller begränsa inspektörernas rörelsefrihet. Många har kanske detta i minnet, men inte lika tydligt hur Ekéus redan från början hade att hantera en tilltagande amerikansk misstro mot att övervakning räckte; tanken på att man måste få bort Saddam, en regime change, var i växande före Bush junior. Ekéus saknade därtill hos exempelvis Madeleine Albright den diplomatiska finess han ansåg behövlig.

Oförtrutet jobbade Ekéus ändå på för att hindra ännu mer av militärt amerikanskt ingripande, fast i sin i övertygelse att en avsättning av Saddam Hussein skulle leda till expanderande våld i hela regionen. Med

dagens perspektiv finner han sig ha haft blott alltför rätt.

Ekéus' övergripande idé handlade om att säkra en "materiell balans", där det som Irak hade tillverkat/upphandlat skulle ha använts/förstörts. Amerikanerna med sina brittiska följeslagare var ingalunda beredda att som Ekéus nöja sig med vad som krävdes för att oljan skulle tillåtas börja flyta och lidandena för den irakiska civilbefolkningen lindras. Vita huset tenderade att se Ekéus som i grunden välvillig samtalspartner till den tredskande irakiska regeringen.

Att Ekéus utkämpade ett flerfrontskrig finns utrett i tillgänglig litteratur, och hur intresseväckande spelet ändå är skulle det föra för långt att redovisa alla dess kronologiskt beskrivna turer inom ramen för en recension i vår tidskrift. Trovärdigt framstår att författaren med sin strategiska avsikt att finna lösningar som förhindrade ett nytt krig besatt ovanligt mycket av både analytisk, organisatorisk, operativ och taktisk förmåga. Vittnar bredden kanske om en konstnärlig fallenhet? Han är en skicklig pianist med flygel i sin tjänstebostad.

En förutsättning för inspektörernas framgångar var enligt Ekéus inrättandet av ett regionalhögkvarter i Bahrain för planering, samordning och inte minst träning, under ledning av en av hans gamla medarbetare, konteramiralen Göran Wallén. Den senare CIA-slutgranskningen efter Irakfälttåget ger UNSCOM gott betyg: "alla förbjudna vapen och komponenter hade hittats, identifierats och förstörts".

Efter 150 rapporter till säkerhetsrådet kände Ekéus att han hade gjort sitt, mission accomplished. Vid sin avgång 1997 rekommenderade han australiensaren Richard Butler som efterträdare att slutföra jobbet. Därmed, skulle det visa sig, gick en diplomatisk hantering förlorad. Valet av Butler visade sig snabbt vara ett misstag. Han höll

sig nära amerikanerna och ville gå hårt fram. När han gav sig på Saddam Husseins palats och säkerhetsorgan blev en brytning med Irak under flera år närmast total. Detta efter rätt pinliga försök av Kofi Annan att på plats i Bagdad, med generalsekreterarens prestige, säkerställa vad Ekéus kallar för det semi-kontraktuella förhållandet mellan Irak och USA-koalitionen.

Säkerhetsrådets ovanligt långvariga sammanhållning hotade att brista, ryssar och fransmän misstrodde USA:s/Storbritanniens verkliga avsikter och ville få slut på inspektionsarbetet för att äntligen börja kunna göra affärer med Irak. Då hade Hans Blix, som lämnat IAEA, på franskt initiativ tagit på sig rollen som chef för ett nytt FN-organ, UNMOVIC (The United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission).

Från sitt IAEA-perspektiv hade Blix beskyllt Ekéus folk för att vara cowboys. Det fortsatte han med även efteråt, något som Ekéus fann illasinnat mot hans vetenskapsmän. I boken ger han igen med kritik mot att Blix som första åtgärd slopade Bahrainhögkvarteret och gjorde UNMOVIC till mera av ett traditionellt FN-organ präglad av att många nationella intressen skulle tillgodoses. Organisationen gick sysslolös i fyra år av krampartad konflikt Irak-FN, innan den fick chansen att pröva sina vingar knappa fyra månader. Brist på personella och organisatoriska förutsättningar, för alltför ringa förberedelser, gjorde enligt boken dess inspektioner mest till ”visiter”.

Som ambassadör i Washington följde Ekéus spelet, eller bristen på spel, nära. Han kunde inte avhålla sig från att medverka i ett sista försök att hejda det krig som Bush-administrationen gick mot 2002/03. Vid det här laget borde han ha insett att detta hade hunnit bli utsiktslöst. Men en gång diplomat, ger man inte lätt upp. Tjugo år senare

vill Ekéus i UNSCOM-projektet med dess operativa metoder, vetenskapliga kompetens och konstruktivt politiska engagemang rent av se en möjlig framtida FN-roll. I dagens globalt sämre läge, med Trump, Putin och Xi Jinping, låter sådant överoptimistiskt.

Trots ständiga mot- och knivhugg i Bagdad lyckades han själv som säkerhetsrådets man med mycket, och bokslutet är välgjort. Författaren gillar att formulera sig. Det har han efter Iraktiden och andra uppdrag visat i två ovanligt personligt och snabbt skrivna statliga enmansutredningar, *Perspektiv på ubåtsfrågan* (SOU 2001:85) och *Fred och säkerhet* (SOU2002:108), båda dock enligt kritiker med en lätt doft av beställningsarbete. När det gäller sitt ordförandjobb identifierar han fyra distinkta avsnitt av inspektionsarbetet. Tekniskt hade läsningen då gärna underlättats av exempelvis motsvarande tydliga kapitelindelningar om de avgörande momenten, istället följer en lång rad rätt korta berättelser om allt som inverkar på och utspelas under UNSCOM-åren. Det gör det ibland svårt att skilja på stort och mindre stort.

Ofrånkomlig i en framgångsrik diplomats minnen är förstås all personuppräknig, det blir mycket name-dropping, Och de som Ekéus har umgåtts med, mött i samarbete och städslat beskrivs med utomordentligt få undantag som särdeles kapabla. Kanske är han generös med karaktäristiken, eller också hade han därtill välförtjänt mycket tur.

En stolt övervakare har i alla fall talat. Som Rolf Ekéus här framträder i sin nya bok vill man gärna lyssna på honom – och för den delen också trätobrodern Hans Blix. Synd bara att de som åldermän inte ger ledamotskapet i akademien någon rangroll.

Recensenten är ledamot av KKrVA.